

Lesiakowski, Krzysztof

Mieczysław Moczar - biografia polityczna

Dzieje Najnowsze 29/3, 189-192

1997

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Krzysztof Lesiakowski
Łódź

Mieczysław Moczar — biografia polityczna

Celem rozprawy była analiza politycznych zamierzeń i dokonań gen. Mieczysława Moczara (1913-1986)¹. Odegrał on w niedalekiej przeszłości dużą rolę, co uzasadniało potrzebę podjęcia badań nad jego biografią.

Praca obejmuje całość życia M. Moczara, ale tylko w wymiarze chronologii. Nie jest ona biografią integralną, wykorzystującą szeroko metody i płaszczyzny zainteresowań takich nauk, jak: psychologia, medycyna, historia kultury i inne. Nawet jednak zawężenie tej biografii głównie do sfery życia politycznego stanowiło i tak przedsięwzięcie bardzo trudne, którego wyczerpanie było sprawą wyjątkowo złożoną. Ze względu na ograniczenia źródłowe, niektóre strony jego życia nie mogły być w pełni wyświetlone. Warto zaznaczyć, że nie było ambicją autora rozprawy pisanie dziejów polskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (MSW), a tym bardziej historii powojennej Polski. W pracy nie chodziło jednak również o to, aby ograniczać się tylko do „biografii czystej”, czyli prostej rekonstrukcji życiorysu M. Moczara, rozszerzonego kalendarium wydarzeń z jego życia. Ogólnym zamiarem było spojrzenie personalistyczne na najnowszą historię Polski. Podjęto próbę dokonania oglądu epoki, w której żył, przez jego indywidualny pryzmat. Przedstawiana rzeczywistość została naświetlona i przesiąknięta jego osobistym działaniem.

Praca ma układ chronologiczny. W perspektywie upływającego czasu, zmieniających się politycznych uwarunkowaniach, osadzone zostały osobiste losy bohatera pracy. W pierwszym rozdziale pracy zawarto informacje dotyczące dzieciństwa i młodości M. Moczara oraz początków jego działalności politycznej (grudzień 1913 r. — wrzesień 1939 r.). W rozdziale drugim przedstawiono jego działalność wojenną (wrzesień 1939 r. — styczeń 1945 r.). Powstanie i funkcjonowanie Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (WUBP) w Łodzi pod kierownictwem M. Moczara omówiono w rozdziale trzecim (styczeń 1945 r. — wrzesień 1948 r.). Okres, gdy odsunięto go od najważniejszych spraw kraju i przesunięto na mniej ważne stanowiska, zawarto w rozdziale czwartym (wrzesień 1948 r. — listopad 1956 r.). Rozdział piąty ukazuje umacnianie się jego pozycji zarówno w MSW, jak i na scenie politycznej (listopad 1956 r. — grudzień 1964 r.). Kolejny, szósty rozdział pokazuje polityczną grę M. Moczara

¹ Autoreferat pracy doktorskiej napisanej pod kierunkiem prof. dr. Stefana Banasiaka na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego, wygłoszony 17 lutego 1997 r.

i jego sojuszników o władzę, zakończoną ostrym kryzysem w 1968 r. (grudzień 1964 r. — lipiec 1968 r.). W rozdziale siódmym przybliżono ten etap w biografii M. Moczara, gdy był on wysokim funkcjonariuszem aparatu centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR) (lipiec 1968 r. — czerwiec 1971 r.).

W rozdziale ósmym został omówiony okres, gdy kierował działalnością Najwyższej Izby Kontroli (NIK) jako jej prezes (czerwiec 1971 r. — lipiec 1981 r.). Rozdział dziewiąty traktuje o ostatnich latach jego życia i działalności (lipiec 1981 r. — listopad 1986 r.).

Bazę źródłową pracy stanowiły: archiwalia, literatura, prasa, nagrania rozmów, relacje i listy od osób, które współpracowały z M. Moczarem oraz członków jego rodziny.

Podstawowym źródłem, na którym opierano się opracowując biografię M. Moczara, były dokumenty znajdujące się w 8 archiwach centralnych i 9 terenowych. Szczególną wartość miały akta zgromadzone w Archiwum Akt Nowych (AAN) w Warszawie. W większości były to dokumenty partyjne, ale również dotyczące funkcjonowania instytucji państwowych, czy polskiego podziemia w czasie wojny. Dużą wartość źródłową miały zgromadzone w tym archiwum akta o charakterze personalnym. W AAN kwerendę w materiałach Biura Politycznego, Sekretariatu Komitetu Centralnego PZPR doprowadzono do końca 1981 r.

Drugim podstawowym kierunkiem poszukiwań źródłowych były archiwalia wytworzone przez instytucje aparatu bezpieczeństwa. Akta te obecnie przechowuje Centralne Archiwum MSWiA (CA MSWiA) oraz Biuro Ewidencji i Archiwum Urzędu Ochrony Państwa (BEiA UOP). W placówkach tych oraz archiwum Delegatury UOP w Łodzi zapoznano się z wybranymi rozkazami i zarządzeniami ministra bezpieczeństwa publicznego, raportami o sytuacji w terenie, materiałami z narad i odpraw w Ministerstwie Bezpieczeństwa Publicznego i MSW, protokołami posiedzeń Kolegium MSW oraz dokumentami wytworzonymi przez WUBP w Łodzi (rozkazy, sprawozdania, korespondencja). W przypadku zasobów CA MSWiA i BEiA UOP nie można jednak mówić o przeprowadzeniu pełnej kwerendy źródłowej. Autorowi udostępniono jedynie wybrane akta, obejmujące okres do 1968 r.

Źródła archiwalne przechowywane w NIK, Centralnym Archiwum Wojskowym, Urzędzie Rady Ministrów, Wojskowym Instytucie Historycznym, Związku Kombatanów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych, czy archiwach w Białymstoku, Kielcach, Olsztynie i kilku placówkach w Łodzi, dokumentują poszczególne etapy kariery politycznej M. Moczara. Ukazują one kierunki jego działań jako dowódcy obwodu Gwardii/Armii Ludowej, urzędnika szczebla wojewódzkiego, prezesa NIK, prezesa Zarządu Głównego Związku Bojowników o Wolność i Demokrację.

Mieczysław Moczar należy do grona osób niezwykle kontrowersyjnych, budzących wyjątkowo skrajne oceny. Ich weryfikację utrudnia brak dystansu czasu. Zyją i działają jeszcze osoby, które z nim współpracowały, dla których był on ideowym komunistą, działaczem oddanym sprawom partii i socjalizmu. Zyją również osoby, które były przeciwnikami jego politycznych aspiracji. Wymienione czynniki utrudniały sformułowanie obiektywnej oceny jego politycznej działalności.

W swojej karierze politycznej działał on na wielu płaszczyznach: był partyzantem, wysokim funkcjonariuszem UB, urzędnikiem rangi wojewódzkiej, ministrem, prezesem NIK. Jego biografia wiąże się ściśle z przemianami ustrojowymi, jakimi w Polsce zaowocowała II wojna światowa. Przejęcie władzy w 1945 r. przez Polską Partię Robotniczą postawiło przed nim nowe wyzwania i możliwości. Od początku znalazł się w gronie beneficjentów tworzonego ustroju. Ze swej strony starał się tę nową władzę zakorzenić na polskim gruncie i ochronić, zwalczając jej przeciwników.

Jest oczywiste, że jako szef WUBP w Łodzi był odpowiedzialny za funkcjonowanie podległych mu placówek, za wszystkie powstałe wtedy zjawiska negatywne, za poszczególne fakty bezprawia, w tym i zbrodnie. Nie można jednak na podstawie dostępnych źródeł — poza wypadkami jednostkowymi — określić jego osobistego w nich udziału. Niewątpliwie był organizatorem, a nie wykonawcą przedsięwzięć aparatu bezpieczeństwa. Nie umniejsza to jego odpowiedzialności za powstałe wtedy niegodziwości. Dostępne obecnie źródła archiwalne generalnie milczą jednak o tym, czy dążył on do zaostrzenia represji w konkretnych sprawach.

Po zakończeniu instalowania się komunistów jako siły rządzącej system polityczny w Polsce okrzepł i zaczął żyć własnym życiem. Okresowo następowały poważne zwroty polityczne i kryzysy, wymieniały się ekipy rządzące i całe pokolenia osób sprawujących władzę, mimo to M. Moczar nie odszedł do lamusa historii na pierwszym czy drugim burzliwym zakręcie dziejów. Oczywiście prąd wydarzeń porywał go, wznosił na wyższe stopnie kariery lub spychał na boczne tory, ale przez cały czas swojego życia zaliczał się do ścisłego lub szerokiego kręgu elity władzy.

Generał M. Moczar nie wypracował nigdy własnej wizji socjalistycznego czy komunistycznego państwa. Nie ulega wątpliwości, iż zawsze w pełni utożsamiał się z ogólną ideą Polski socjalistycznej. Generalnie posługiwał się tylko propagandowo-ustrojowymi frazesami. Racjonalizacja jego ideowej postawy była zdecydowanie powierzchowna. Obce mu były rozważania dotyczące teorii marksizmu-leninizmu. Istniejący system ustrojowy postrzegał jako optymalny dla obywateli, a w związku z tym powinien on zwykłym mieszkańcom polskich miast i wsi zapewnić podstawowe dobra. Nie stawiał jednak pytania, w jaki sposób to uczynić, ale stwierdzał, iż po prostu tak ma być.

W postępowaniu M. Moczara znajdujemy też wcale niemały pierwiastek demagogii, odwoływania się do tych poziomów świadomości obywateli, o których wiadomo było, że z łatwością dadzą się zagospodarować, jako że przez lata były ze względu na ograniczenia doktrynalne całkowicie lub prawie całkowicie pomijane. Frazeologia patriotyczno-kombatancka, mówienie o braterstwie wszystkich osób walczących z hitlerowskim okupatem, wyciszenie dawnych różnic politycznych zaprocentowały bardzo dużą popularnością, która niewątpliwie wpłynęła na rozbudzenie jego ambicji politycznych. Trudno jednak ustalić, jak daleko one sięgały. Lecz gdy w marcu 1968 r. wybuchł w Polsce konflikt, którego podstawowym elementem była walka o władzę, jego udział w kreowaniu zachodzących wydarzeń, był dobrze widoczny.

Z różnych źródeł wynika, że M. Moczar miał duże zdolności zdobywania zaufania ludzi, pozyskiwania ich sympatii. Jego styl bycia, nieskomplikowany intelekt, charakteryzująca go ludowość, swojskość odróżniały go zdecydowanie od innych dygnitarzy partyjnych, zadufanych w swojej dziejowej misji. Bohater rozprawy nie stwarzał wokół siebie sztucznych barier. Nie może więc dziwić, że w chwilach przewrotów, gdy do głosu dochodziły masy partyjne, M. Moczar dla wielu tych ludzi wydawał się osobą bliską, podobną do tych, z którymi obcowało się każdego dnia. Legenda partyzancka, nimb patriotyzmu, który zręcznie wokół niego stworzono, pozwalały owo poparcie utrzymywać i rozszerzać. Z lansowanego jego wizerunku wynikało, że „czuje oddech tego kraju”, że razem ze zwykłym obywatelem polskim żył ubogo w sanacyjnej Polsce, walczył o jej niepodległość, gdy przyszedł wróg. Ciekawe, że M. Moczar przegrał ostatecznie, gdy w okresie 1980-1981 jako prezes NIK firmował zakrojoną na szeroką skalę akcją kontrolną skierowaną faktycznie przeciw aparatowi PZPR.

Analizując rozwój kariery politycznej M. Moczara, próbowano w pracy nie zapomnieć o jego osobowości, predyspozycjach i wadach. Był niewątpliwie człowiekiem żądnym działania, nie widział dróg do realizacji swoich ambicji w izolacji i ciszy gabinetów. Poza ambicją cechowała go twardość, by nie powiedzieć brutalność, w postępowaniu z przeciwnikami. Jak każdy polityk wychodził z założenia, iż ma polskiemu społeczeństwu coś do zaoferowania. W rzeczywistości skutki tej oferty są wyjątkowo dyskusyjne. Tak zresztą jak i całe jego życie.